

Kapitel

- 11 -

Klangermyrens skolhus

Skola

De äldsta anteckningar som hittats om skola och hur man lärde sig att läsa och skriva är protokoll från biskopsvisitationen av den nybyggda kyrkans invigning 1727. Det står: *"Barnskolor hållas här i församlingen på de bekvämaste tider..."*

Det var inte många i Hällekil som kunde läsa förrän i slutet av 1800-talet. Undantaget från detta tillstånd var en son till bonden Elof Hellichius. Sonen hette Haqvinius Elai Hellichius som efter studier i Uppsala blev lektor och präst i Karlstad 1656. Slakten adlades av Gustav III och fick namnet Gustafschöld nr 2107.

Att gå i skolan på den tiden var en förmån eftersom vuxna behövde barnen till allt arbete som skulle utföras. Att läsa och skriva betraktades som att smita från arbete. Det var mest präster och andra som själva kunde läsa som tyckte att skola var viktigt. Det var de som försökte sprida idén om att barnen skulle gå i skola.

Klockaren som skötte församlingens klockringning och kyrkomusik var ofta också bylärare. Han gick runt i socknen och lärde barn och även vuxna, att läsa och skriva. Det viktigaste var innanläsning och stavning. De mest "försigkomna" hade möjlighet att också lära sig skriva och räkna.

Det finns sockenprotokoll om att en skollärare tillsattes för barnundervisning 1832. Övre Ulleruds socken var indelad i fem rotlar eller kommundelar. Man hade undervisning i varje rotel med tre månaders läsning i var, från november till februari. Eftersom det då var så många som 500 barn i Övre Ullerud i åldern mellan 7 och 14 år så de fick turas om att gå till skolan, varannan dag eller varannan termin. Skolsalarna var inhysta i vanliga hem. Man fick betalt av socknen för att låna ut ett rum till skolsal. Skolläraren Lars Magnus Palmqvist gick runt i socknen och hade skola i bondgårdarna. Han gjorde samtidigt anteckningar om människors liv och leverne. Delar av dessa anteckningar är grund till Tord Ljungströms *En bok om Övre Ullerud* (1947).

Bibeln och Luthers Katekes var de enda böcker som fanns i hemmen och de användes som läseböcker. Kyrkans makt och inflytande var stort. Prästen samlade församlingsborna varje år i de olika rotarna och hade husförhör för att kontrollera läskunnighet och kunskaper i kristendom. Betyg från förhören skrevs in i protokoll som kallades husförhörslängder. Detta system varade från 1686 till slutet av 1800-talet.

Lag om skola

Carl XIV Johan var regent i Sverige då stadga om skola infördes. Folkskolestadgan 1824 var den lag som sade att alla barn skulle få möjlighet att gå i skolan. På den tiden var lokalerna bristfälliga, trånga, mörka och hade dålig ventilation. Eleverna skrev med kriter på griffeltavlor. Papper och böcker var för dyrt. När det inte fanns någon svart tavla fick läraren skriva på spiselväggen eller på en dörr. Värme och ljus saknades också. Många barn var borta från skolan för att de var sjuka eller för att de var tvungna att hjälpa till hemma. Barn var fattiga och många saknade skor och kläder och kunde inte gå till skolan under vintern. Då kunde de läsa hemma och tentera av sina kunskaper senare. 1842 kom skollagen som sade att alla barn måste gå i skolan.

En bylärares anteckningar

ur skolläraren L M Palmqvists dagböcker då höll han skola på olika gårdar i Hällekil.

Han var född i Hällekilssäterna 11/9 1846.

År 1871

18 september. Hällekils läsrote hos Johannes Larsson där skolan denna dag påbörjade.

År 1872

Om skolan i Hällekils rote som var (5 februari) hos eg. Olof Håkansson, dock togs ej kost och rum därstädes.

År 1875

Sångförening bildad av E Wennerlöf:

- 1. sopran = förste tenor   Nils Andersson, Forsnäs och brodern Karl*
- 2. alt   = andra tenor   L M Palmqvist, Aug Boqvist, Jan Jonsson i Nyckelby,*
- 3. tenor   = första bas   Erik Svensson i Olsäter, Lars Johan Johansson i Hällekil, Olof Johansson, J D Aronsson, Rättare på Hällekils herresäte.*
- 4. bas   = andra bas   J Wallbäck, Nyckelby, I J Steffansson, Olsäter, Joh Magnusson, Nyckelby. Obs ! Varje söndagsafton var vi samlade till sångövning.*

År 1878

15 januari. Beslut fattat av Olsätters och Hällekils m fl skatteägare att skolhus skulle byggas för nämnda läsrote.

År 1877

23 april

Skolan i Hellekihl började jag måndagen den 23 dennes med inskrivna 23 barn hos E E i Dalarna, 20 maj besökte jag fotografisten E G Rådberg, Östanvik, där bodde även systrarna Maria och Augusta Rådberg, trevliga och livliga.

21 maj

Annandag pingst - hemma på mitt rum hos nämndeman Nils Olsson. kl 4 em denna dag hade jag hit till Hellekihl inbjudit medlemmarna i den av E Wennerlöf bildade sångkören, tillika med flera andra herrar och fruntimmer, vilka under all glädje, förhöjd av sång, hos mig deltog till kl 12 på natten.

Sången tillägnad den trevlige värden Herr L M Palmqvist vänskapsfullt av författaren. Fotografisten Herr E G Rådberg på Östanvik, som närvaro, talade härom följande:

"Tack min käre bror och vän, För en livad dag;

Länge, länge minns jag den, Ack så trevligt lag!

Tänk dig själens njutning, Lyssnande till sång!

Tänk dig kroppens, av en tuting. Drucken utan tvång.

Tack och lägg på hjärtat orden:

Vin och sång är bäst på jorden".

Stränga lärare

En lärare kunde ha ett par hundra barn att undervisa. Därför var det viktigt med ordning och disciplin. Det fanns olika redskap som läraren hade till sin hjälp när olydiga elever skulle bestraffas. Eleverna blev slagna med t ex en linjal på fingrarna och blev t o m intagna på ett rum och slagna med en piska. Barnen var tvungna att ställa sig upp när de skulle läsa högt och svara på frågor. Aga och annan bestraffning förbjöds inom den svenska skolan först på 1960-70 talet. Det var vanligt att läraren bodde i skolhuset. Fri bostad ingick oftast som en del av lönen. Bostadsstorlek och standard varierade. Vatten fick de själva eller barnen hämta i en källa i skogen. Vedeldning och städning fick lärarna sköta själva.

Skolfröknar och magistrar

Lärarnas löner var låga. Lärarinnor hade ännu lägre lön än magistrarna. Lärarinnor var hårt bevakade av prästen, folkskoleinspektören, skolrådet och även invånarna i byn. De fick inte umgås med vem som helst och inte heller gifta sig och skaffa familj och de var ofta mycket ensamma. Man beförde att hennes uppmärksamhet då skulle övergå till egna barn. Att en manlig lärare hade familj var inget hinder. Han tjänade bättre eftersom han skulle försörja sin familj. Med statens hjälp fick manliga lärare fördelar och högre löner eftersom man ville få fler män att söka läraryrket.

Skolor i Övre Ullerud

De som bestämde i socknen var länge oeniga om var skolhus skulle byggas så lärarna fick länge fortsätta att gå runt i socknen. Från 1875 var minst en småskoleklass och en folkskoleklass verksam i var och en av de fem rotlarna. Så småningom beslutade stämman att varje rote fick bygga och stå för kostnaderna för sin egen skola. Då tvistades det om var gränserna för rotlarna gick. Kammarherre Croneborg var brukspatron på Östanås bruk i Älvsbacka. Han ville inte vänta utan lät bygga ett skolhus i Klingermyren 1867. Det byggdes därför att bruket behövde läskunniga arbetare. Barnen i Hällekil fick gå den långa vägen till skolan i Klingermyren tills skolan byggdes på Bäck, Mangärde. Den kringvandrande folkskoleläraren L.M. Palmqvist hade periodvis undervisning i ett rum på Östanvik. Hällekilns första anställda utbildade lärare var Christoffer Svensson. Läraren Erik Söderlind undervisade växelvis i Klingermyren och i Hällekilns rotes första egna skolhus på Bäck som byggdes 1878. Mariebergs skola byggdes 1895. Sedan dröjde det in på 1900-talet innan skolorna byggdes i Hägerberget 1902 och i Edeby 1905. Hagen byggdes sist, 1915, samtidigt som Förby skola renoverades.

Edeby skola med Tord Ljungström. På kortets baksida står skrivet: på magisterns födelsedag den 8 maj 1923.

Från 500 skolbarn till 50 på hundrafemtio år

Under mitten och senare delen av 1900-talet minskade befolkningen i Övre Ullerud. Bruken i Älvsbacka och Mölnbacka lades ner och de nya fabrikerna i Deje och Munkfors behövde folk. Maskiner ersatte arbetskraft i jordbruket. Folk flyttade från torp och byar in till brukssamhällena. Det blev allt färre barn från år till år. Den ena skolan efter den andra lades ned. I början av 1950-talet fanns bara skolorna i Förby, Edeby, Butorp och Rud kvar. Kommunerna Övre och Nedre Ullerud slogs samman. Skolorna samordnades och skolbarnen

skjutsades med buss. Det sjunde skolåret och det så kallade fortsättningsåret genomförde barnen från Övre Ullerud i Dejeskolan.

Möjligheter till högre studier fanns på realskolorna i Molkom och Munkfors. Dit åkte man med tåg och buss. Från Hällekil åkte skolungdomarna med NKIJ-tåg till Deje och bytte där till Bergslagens Järnvägar till Molkom. Med väntetider blev det drygt en timmes resa både till och från skolan, morgon och kväll.

Sista året i Edeby skola. Klass 1-2, 1955

Anna Carlsson var lärarinna

De sista lärarna i Övre Ulleruds byskolor

I Förby var kantor och körledare Sven Arnell folkskollärare samtidigt med småskolläraren Svea Andersson. I Edeby var Tord Ljungström folkskolläraren och hembygdsforskaren som skrev *Boken om Övre Ullerud*, (1947). Anna Carlsson var småskollärare. I Butorp var Lars Nygren den siste läraren efter Frideborg Henriksson. Hon var dotter till den legendariske läraren Lars Magnus Palmqvist som flyttade omkring i gårdarna med sin skolning. Alla byar i hela socknen hade haft Palmqvist som lärare. Tord Ljungström har dokumenterat Palmqvists anteckningar i *Boken om Övre Ullerud*.

Olsätersskolan

Hundra år efter det att skolhuset byggdes i Klingermýren installerades en ny centralskola i Olsäter.

Hopprepstävling vid Olsätersskolan hösten 2007

- *Det är ett bevis för det framgångsrika arbetet som personalen i skolan och förskolan bedriver, och som gör Olsätersskolan till en pärla bland skolor, säger rektor Håkan Eilard. Olsätersskolan är den andra skolan i Värmland som diplomas, och den första förskolan. Olsätersskolan har sedan länge haft ett aktivt hälso- och friskvårdsarbete. Förra året inleddes ett systematiskt arbete i syfte att bli hälsodiplomerade. En handlingsplan för hälsoarbetet är en del av detta. En rad aktiviteter som är kopplade till kost, hälsa och motion ingår i Olsätersskolans hälsofrämjande arbete. I Olsätersskolan går 2007, 34 elever och 17 barn.*

Efter en hård kamp mot Herrhagskolan, Karlstad segrade Olsäterskolan med 13 - 9 i länssemifinal i Vi i femman. Finalen mot Kroppkärrsskolan är den 10 mars.

Hurra för Olsätersskolan!